

LIPIS

IOAN-AUREL POP
IOAN BOLOVAN

We know
books

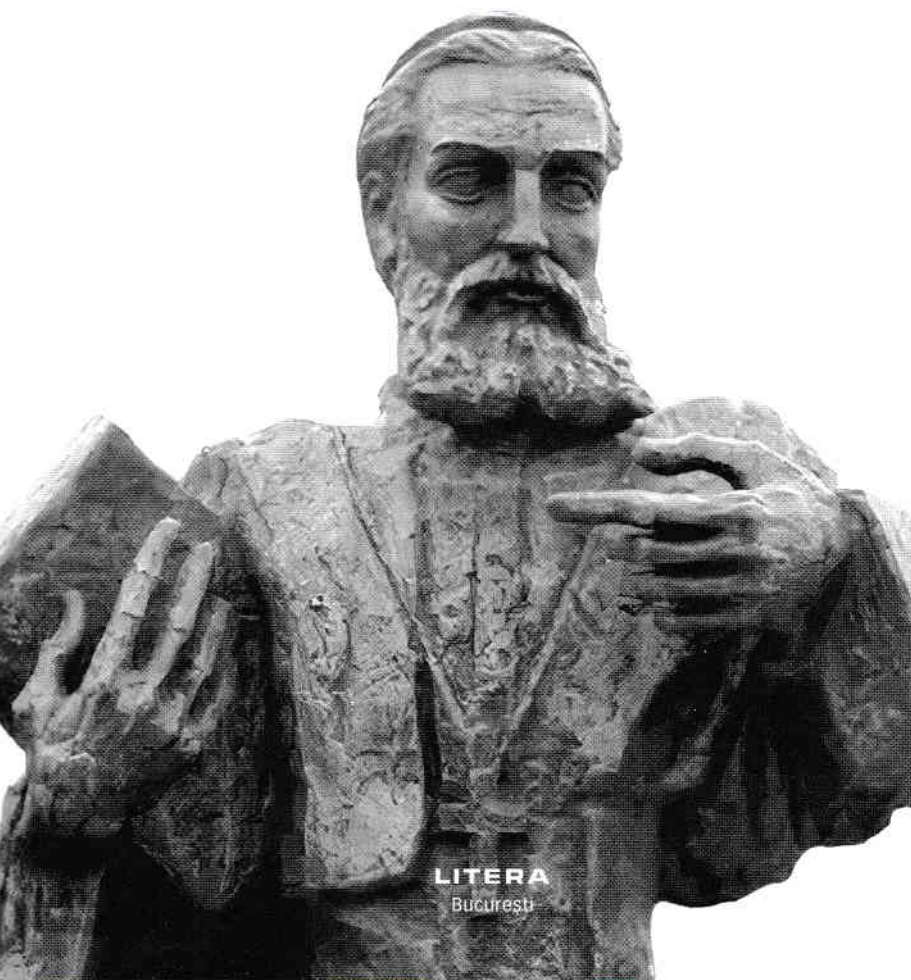

ISTORIA ILUSTRATĂ A TRANSILVANIEI

LITERA
București

CUPRINS

ARGUMENT

5

CÂTEVA CONSIDERAȚII GENERALE

9

LUMEA ANTICĂ TRACO-DACICĂ

15

SIGILIUL ROMEI

38

LUMEA EVULUI MEDIU

60

DOMNIA LUI MIHAI VITEAZUL ÎN TRANSILVANIA (1599-1601)

137

SECOLUL AL XVII-LEA: ASPECTE GENERALE

147

SPIRITUALITATEA MODERNĂ TIMPURIE A STĂRILOR
(SECOLELE AL XVI-LEA ȘI AL XVII-LEA)

152

CULTURA ȘI EDUCAȚIA ROMÂNILOR LA CUMPĂNA DINTRE
MEDIÉVAL ȘI MODERN – ÎNTRE ORIZONTURILE BIZANTIN,
LATIN ȘI PROTESTANT

165

CULTURA MODERNĂ A SECOLULUI AL XVII-LEA

179

TRANSILVANIA ÎN JURUL ANULUI 1800: LA CUMPĂNA DINTRE
SECOLE. LA CUMPĂNA DINTRE LUMI

254

REVOLUȚIA DE LA 1848-1849 DIN TRANSILVANIA

268

STRUCTURI ADMINISTRATIVE ȘI REALITĂȚI SOCIO-ECONOMICE
ÎN TRANSILVANIA ÎNTRE 1849 ȘI 1914

289

REGIMUL NEOABSOLUTIST

342

EPOCA LIBERALĂ

366

DUALISMUL AUSTRO-UNGAR (1867-1914)

393

CULTURA TRANSILVĂNEANĂ ÎNTRE REVOLUȚIA
PAȘOPTISTĂ ȘI UNIREA DIN 1918

424

TRANSILVANIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

457

UNIREA TRANSILVÂNIEI CU ROMÂNIA

478

TRANSILVANIA DUPĂ 1920

494

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

507

INDICE

522

LUMEA ANTICĂ TRACO-DACICĂ

GETO-DACII – „CEI MAI VITEJI ȘI MAI DREPTI DINTRE TRACI...”: ORIGINE, DENUMIRE, LIMBĂ

In Antichitatea mai apropiată și mai bine cunoscută, regiunea Transilvaniei (privită în sens larg), fără să aibă vreo individualitate politică precizată, a fost locuită în principal de daci (strâns înrudiți cu geții de la sud și est de Carpați), populații din ramura de nord a tracilor, dar și de alte triburi sau grupuri etnice, între care sciți, sarmați, celți, iliri etc. În secolele I î.Hr.–I d.Hr., a făcut parte din „regatele” lui Burebista și Decebal, primul astfel de „regat” fiind mai mult o vastă uniune de triburi, iar al doilea o structură politică bine organizată, asemănătoare altor state „barbare” europene.

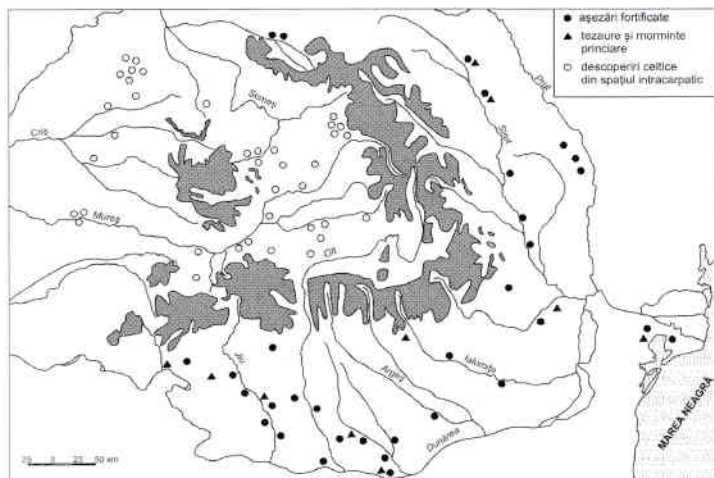
Aceste populații vechi trăiau aici cu mult înainte de a veni romanii cu armatele lor victorioase. Deși purtau două nume – chiar mai multe –, după triburile din care făceau parte se poate spune că ele aveau să alcătuiască până la urmă un popor, pe care grecii, în scrierile lor, îl numeau get, iar romanii îl numeau dac. Desigur, ca orice popor, și acesta cuprindea diferite ramuri regionale, care vorbeau dialecte distincte, aveau tradiții și obiceiuri variate. Se poate ca aceia din Dobrogea, Muntenia și Moldova (numiți geți) să fi avut

la origine anumite caracteristici deosebite față de cei din Banat, Transilvania, Maramureș etc. (numiți daci), însă la începutul erei creștine ei vorbeau aceeași limbă (conform lui Strabon) și erau socotiți sau priviți aproape la fel.

Tracii, la rândul lor, fac parte din grupul și mai mare al popoarelor indo-europene. Ei, alături de greci și de iliri, au venit dinspre est și nord-est, în jurul anului 2000 î.Hr., în cete mari, și, în scurt timp, au schimbat întreaga alcătuire a popoarelor și limbilor din centrul și din sud-estul Europei, inclusiv a întregii Peninsule Balcanice, până spre Peninsula Italică și apoi spre coastele Asiei Mici. Grecii s-au așezat mai mult în sudul Balcanilor și în Asia Mică, ilirii spre vestul peninsulei, iar tracii pe un spațiu mult mai larg, pe teritoriile Bulgariei, Serbiei, Croației, Macedoniei, României, Republicii Moldova, Ungariei, Slovaciei, parțial Ucrainei etc. de astăzi.

Se poate spune că, în urmă cu circa trei mii de ani, tracii erau deja împărțiți într-o ramură nordică și una sudică, separate între ele, în linii mari, de Munții Balcani, numiți atunci Haemus. Cam pe vremea când în Peninsula Italică,

Zona nord-dunăreană în secolele IV-III î.Hr.

după tradiție, se întemeia Roma (753 î.Hr.), daco-geții erau deja formați drept cel mai important grup etnic dintre tracii nordici. Ei vor ajunge treptat un popor de sine stătător, din moment ce Herodot îi consemnează ca fiind organizați politic și militar în anul 514 î.Hr. Daco-geții locuiau mai ales pe valea Dunării Mijlocii și de Jos, de prin Slovacia de azi, până la vărsarea fluviului în Marea Neagră, cu nucleul de organizare și de conservare în Munții Carpați. Pe un spațiu atât de întins – cuprinzând România și Republica Moldova de azi, dar și Ungaria, Slovacia, părți din Bulgaria, Ucraina și Polonia –, geto-dacii nu erau singuri, ci au trăit împreună cu alte popoare, populații sau fragmente de popoare, care, cu timpul, s-au așezat aici, mai ales la marginile teritoriului menționat. Așa au fost grecii, ilirii, sciții, sarmații, celții și alții.

Tracii vorbeau o limbă care făcea parte din marea familie a limbilor indo-europene. Asemenea limbi, de tip indo-european, vorbeau și grecii, romanii și vechii germani, numai că limba tracilor era mai apropiată de grupul limbilor indo-europene pe care le utilizau balticii și ilirii, grup lingvistic din care făceau parte și sanscrita, persana sau scitica. Cu timpul, până prin secolele I î.Hr.–I d.Hr., dialectul vorbit de daco-geți a evoluat mult și, după opinia unor specialiști, a devenit o limbă distinctă față de cea tracă, din care se desprinsese.

Geograful Strabon despre etnia și limba geto-dacilor:

A existat și o altă împărțire a teritoriului chiar din cele mai vechi timpuri: căci [autorii] îi denumesc pe unii daci, iar pe alții geți. Geții sunt cei care se întind spre Pont și spre răsărit, iar dacii cei care locuiesc în partea opusă, spre Germania și spre izvoarele Istrului. Eu socotesc că ei se numeau în vechime Daoi. De aici și numele de sclavi, Getai și Daoi la attici. [...] Neamul geților, care se înălțase atât de mult sub Burebista, a decăzut [apoi] cu totul din pricina dezbinărilor lăuntrice și din pricina romanilor. Totuși, ei sunt încă în stare și astăzi să trimită la luptă patruzeci de mii de oameni.

Strabon

Prin țara lor curge râul Marisos¹, care se varsă în Dunăre. Pe aceasta își făceau romanii aprovizionările pentru război. Ei numeau Danubius partea superioară a fluviului și cea dinspre izvoare până la cataracte. Ținuturile de aci se află, în cea mai mare parte, în stăpânirea dacilor. Partea inferioară a fluviului, până la Pont – de-a lungul căreia trăiesc geții – ei o numesc Istros. Dacii au aceeași limbă

cu geții. Aceștia sunt mai bine cunoscuți de eleni, deoarece se mută des de pe o parte pe alta a Istrului și totodată mulțumită faptului că s-au amestecat cu tracii și cu misii. Același lucru s-a petrecut și cu tribalii, ei fiind de neam trac.

Căci ei au primit imigrări, întrucât vecinii lor îi cotropeau, fiind mai slabi. Ba chiar cei de dincolo de Istru – și anume sciiți, bastarnii și sarmații –, după ce îi învingeau, treceau și fluviul odată cu cei alungați de ei, statornicindu-se chiar, unii dintre aceștia, fie în insule, fie în Thracia. Cei care locuiau de cealaltă parte a fluviului erau biruiți mai ales de iliri. Cât despre geți și daci, după ce numărul lor crescuse neînchipuit de mult, într-atât încât puteau să trimită la luptă până la două sute de mii de oameni, ei s-au împușinat și au ajuns în zilele noastre cam la vreo patruzeci de mii și sunt acum pe cale de a se supune romanilor. Nu se află încă de tot sub stăpânirea lor, pentru că își mai pun nădejdea în germani, dușmanii romanilor. [Strabon, *Geographia*, VII, 3,12–13; apud Bogdan Murgescu, coord., *Istoria României în texte*, București, 2001, p. 32]

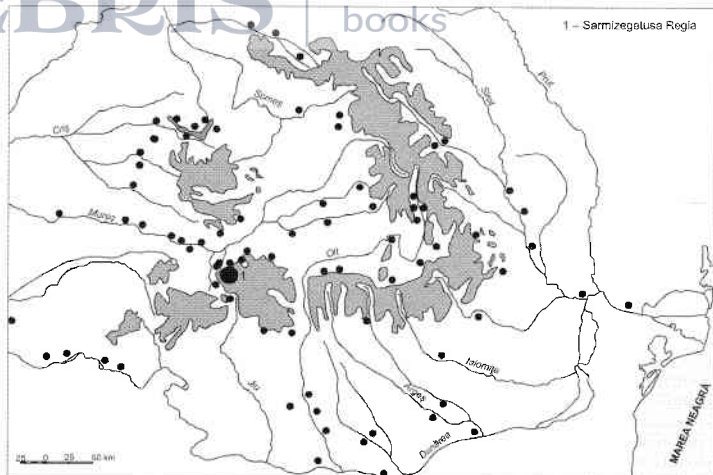
Deși nu se cunoaște decât în linii mari această limbă a daco-geților (sau dialectele lor), se poate spune sigur că era diferită de limba latină. O mărturie directă în acest sens, alături de altele, provine de la poetul Ovidiu, care a trăit,

¹ Se referă la râul Mureș, al cărui nume era probabil extins atunci și la cursul inferior al Tisei. Mureșul se varsă, de fapt, în Tisa.

la începutul secolului I d. Hr., exilat printre geții din Dobrogea – la Tomis (Constanța de azi) –, unde avea să-și sfârșească zilele, pe malul Mării Negre, prin anii 17–18 d. Hr., cu nostalgia Italiei și a Romei. În versurile sale scrise la Tomis spune că, deși, de la venirea sa forțată în aceste ținuturi îndepărtate, Dunărea înghețase doar de trei ori (trecuseră trei ani), lui i se părea că era despărțit de patrie de tot atâția ani câți fusese asediată de inamici cetatea Troia (adică de zece ani). Din acești ani lungi de exil, poetului i-au trebuit șase ca să învețe limba daco-getică. Până la urmă, Ovidiu spune că ar fi scris chiar o „cărțulie“ (din păcate, pierdută) în această limbă, neînțeleasă de romani.

CUM TRĂIAU DACO-GEȚII

Munca și casa. O familie de daci obișnuiți, formată din bunici, părinți, copii, trebuia să depună eforturi mari pentru a-i întreține pe toți cei zece–doisprezece membri ai săi, chiar și după ce se trecuse la prima Vârstă a Fierului – cum spun istoricii –, adică după anul 1000 î.Hr. În această perioadă, bărbații știau să folosească minereul de fier de la suprafața pământului, să-l strângă, să-l aducă în preajma unor cuptoare, unde se elimina oxigenul din oxizi. Apoi, în ateliere speciale, fierul fierbinte era bătut cu ciocanul și se obțineau astfel variate unelte și arme. Dar puțini daci se ocupau cu un astfel de meșteșug greu, pentru care era nevoie de o anumită pregătire și, natural, de zăcămintele respective, existente din belșug pe teritoriul Transilvaniei. Cei mai mulți daci erau crescători de animale și agricultori, ocupații strâns legate, care se completau una pe alta. Creșteau mai ales oi, cuvântul *stână* provenind din limba dacică (în vreme ce *oaie* vine din latină). Oamenii știau să are pământul, cu pluguri simple la început, făcute din lemn de esență mai tare; ei cultivau unele cereale, mai ales mei, dar și legume și zarzavaturi, viță-de-vie. Din lână oilor, femeile știau să toarcă și să țesă,

Așezări fortificate din secolul II î.Hr.-I d.Hr.

făcând veșminte și alte obiecte de-ale casei. De timpuriu s-a practicat și olăritul cu mâna, adică alcătuirea din lut amestecat cu apă a unor vase, uscate la soare, iar mai târziu arse în cuptoare. Casele daco-geților, mai ales ale celor din zonele muntoase, se aflau la suprafața solului, făcute din lemn și lipite cu lut. Multe case erau însă îngropate, în întregime sau pe jumătate, în pământ. Lemnul era materia principală pentru numeroase activități, dar se foloseau și piatra, lutul, osul, cornul de animal, bronzul, argintul și aurul (mai mult pentru podoabe) și, evident, fierul.

Cu timpul, după 450–400 î.Hr., metalurgia fierului se generalizează și se perfecționează, metalul obținut este de bună calitate, iar varietatea uneltelor și armelor astfel obținute este mult mai mare. Se ajunge – spun arheologii – la a doua Vârstă a Fierului, prin anii 350–300 î.Hr. Este adoptată roata olarului, ceea ce face să se înmulțească formele și să crească mult numărul obiectelor de lut ars. Astfel, se produc vase uriașe, rotunde (unele cu diametru de peste un metru), care, îngropate în pământ, serveau

la păstrarea cerealelor, dar și mărunte cupe (pahare), pentru felurite nevoi casnice, medicale sau religioase. Forma cea mai caracteristică, adevărată emblemă a stilului local, era ceașca dacică, un fel de cană cu partea superioară mai largă și răsfântă spre exterior, cu una sau două toarte. Ceva mai târziu, daco-geții învață să producă și să folosească pluggul cu brăzdar de fier, influențați, se pare, de vecinii lor celți, greci și traci sudici. Datorită acestei bogății de produse (agricole mai ales) – grâne, animale, piei, blănuri, lână, miere de albine, ceramică, unelte, arme etc. –, unii oameni devin negustori locali. Ei schimbă adesea produsele între ele (troc), ca mijlocitori, dar, cu timpul, trec la utilizarea monedelor grecești-pontice, macedonene și elenistice. După anul 300 î.Hr., daco-geții bat propriile monede, în ateliere locale, copiindu-le pe cele elenistice.

Societatea: „strălucii” și „pletoșii”. Dacii, ca toate popoarele europene vecine de atunci, erau formați din diferite grupuri și categorii sociale și profesionale. Baza societății, respectiv cel mai numeros grup, care muncea cu brațele spre a da naștere unor bunuri, erau oamenii liberi. Ei trăiau în comunități rurale (sate) și erau agricultori, păstori, meșteșugari și chiar mici negustori. Acești oameni, legați cei mai mulți de pământ și de animale, purtau pantaloni de postav, cămașă despictă în părți, brâu lat de piele sau

Draco (sau Dracon), stindardul de luptă al dacilor, așa cum apare pe Columna lui Traian

de pânză și o haină cu mâneci, peste care se punea o mantie. Iarna încălțau opinci de piele sau de pâslă, pe talpa cărora fixau uneori crampoane (cârlige ascuțite), ca să nu alunece pe gheață. Pe frig și ploaie, daco-geții de rând purtau glugi care le apărau capul. Femeile purtau și ele cămăși și fuste și chiar mantii, iar părul și-l pieptăneau cu cărare pe mijloc și strâns la spate într-un coc. Bărbații aveau plete; probabil de aceea erau numiți *comati*, adică oameni cu „coamă“ (păr lung), sau *capillati*, oameni cu păr bogat. Acești oameni liberi aveau totuși anumite obligații față de mai-marii lor și, ulterior, față de stat.

Spre deosebire de oamenii liberi obișnuiți, nobilii sau aristocrații purtau veșminte bogate, iar pe cap aveau mereu o căciulă, în latină numită *pileum*, ca semn deosebitor al rangului lor. De aceea erau și numiți *pileati*. Aristocrații aveau însă și o denumire în limba proprie, care ni s-a transmis, anume cea de *tarabostes* – „cei aleși“, „străluciții“. Ei erau cavaleri, preoți, administratori de provincii, comandanți militari, coordonau strângerea dărilor, comerțul cu lumea celtică, greacă, elenistică și romană etc. Natural, între daco-geți exista și o pătură de sclavi (robi), dar aceștia

Daci pileati (cu căciuli) și comati reprezentați pe Columna lui Traian

erau puțini, mai ales sclavi casnici, adică un fel de servitori în casele aristocraților. În anumite împrejurări, unii dintre daci deveneau sclavi ai grecilor și romanilor; pe de altă parte, prizonierii de război ai dacilor erau vânduți chiar de către aceștia, ca sclavi, în străinătate.

Aristocrații trăiau în locuințe mari și spațioase, iar unii în adevărate cetăți. Acestea erau așezate pe înălțimi și erau din pământ și lemn, prevăzute cu șanț și cu val de apărare. Spre sfârșitul erei vechi, se trece la construcția marilor cetăți de piatră, mai ales în Transilvania, unde va fi nucleul (centrul) statului daco-get.

CREDINȚE RELIGIOASE: „EI CRED CĂ NU MOR...”

Istoricul grec Herodot spune despre geți că se credeau nemuritori:

Ei cred că nu mor, ci că acela care-și dă viața se duce la zeul Zalmoxis; unii dintre dânșii cred că acesta este Gebeleizis. Tot la cinci ani, ei trimit la el ca sol pe unul dintr-înșii, tras la sorți, și-l însărcinează cu câte le cere fiecare, lată cum îl trimit: câțiva dintre ei se așază în rând, ținând câte trei sulite în mână, iar alții, apucând de mâini și de picioare pe cel hotărât să fie trimis la Zalmoxis, îl aruncă în sus, pe vârful sulitelor; dacă el e străpuns și moare, ei cred că zeul le este prielnic; dacă nu moare, îl huiduiesc și-l dojenesc ca pe un netrebnic și păcătos și, după aceasta, îl trimit pe altul, căruia îi dau aceeași însărcinare, cât e încă în viață. Tot acești traci, când tună și fulgeră, trag cu săgeți în sus, spre cer.. (Herodot, Istorii, IV, 94)

Ca toate popoarele europene antice, daco-geții

Fragment din lucrarea
Istoriei a lui Herodot

erau politeiști (credeau în mai mulți zei), chiar dacă au avut, în anumite perioade ale istoriei lor, un zeu principal. Cel mai cunoscut va fi fost amintitul Zalmoxis, zeu al pământului, al semănăturilor și al rodniceii, despre care dacii credeau că își are sălașul undeva sub pământ. Opusul său și acela care s-ar fi întrecut cu el spre a-i lua puterea și autoritatea a fost Gebeleizis, zeu al întregului cer, al furtunii și al fulgerului. Mai exista o zeiță numită Bendis, a lunii și pădurilor (precum erau Artemis la greci și Diana la romani), apoi un zeu al războiului (asemănător lui Ares sau Marte). Însuși fluviul Dunărea (*Donaris*), numit Istru de greci și Danubius de romani, era socotit un zeu. Evident, existau și alte zeități. Tuturor le erau destinate locuri speciale de închinăciune, adică sanctuare sau temple. Acestea sunt de două categorii: patrulate și rotunde, confecționate din lemn și din piatră (marmură), având coloane zvelte și mai multe incinte (curți) sacre. Cele mai importante și mai mari sanctuare s-au descoperit în centrul Daciei, în sudul Transilvaniei, unde era probabil și muntele sfânt al acestui popor – *Kogaionon* –, un fel de Olimp local.

Zona sanctuarelor de la Grădiștea de Munte (Sarmizegetusa Regia)

